

Семейното възпитание е изключително важен аспект от теорията на възпитанието и от педагогическата наука като цяло. В исторически план неговата същност, значение, роля, функции, структура и т.н. са с разглеждани и тълкувани по различен начин, но то винаги е оставало в центъра на общественото внимание. А и така би трябвало да бъде, защото в семейството детето получава своите първи уроци по възпитание. Макар и рядко целенасочени и организирани те по скоро са чрез примера на средата в която расте и се формира детето като индивид. Изграденото в семейството възпитание в късните етапи много трудно се променя и придобитото остава като основа.

Според проф. д-р Ж. Атанасов „семейството има изключително значима функция като възпитателна среда и колкото и да са значими благоприятните възпитателни действия, лошото семейно възпитание ги обезсмисля, както и обратното, доброто семейно възпитание противодейства с успех на лоши влияния, откъдето и да идват те” /2, стр.226/

Друг важен фактор за ролята на семейството при възпитанието на децата и подрастващите е това, че семейното социална група възпитание се осъществява в среда двойствена по своята природа:

- Семейството като социален институт
- Семейството като малка социална група – / доц. д-р С. Бъчева 2, стр.398/

Като социална институция семейството трябва да отговаря на нормите, законите, разпоредбите и функциите на съответното общество, а като малка социална група то има едновременно формален и неформален характер и създадените там норми и ценности са специфични за всяко семейство. ”Това възпитание се различава значително

от педагогическата теория. Училищната педагогика има за цел да формулира нормативи за педагогическа дейност, семейната педагогика обобщава тенденции и дава препоръки”./доц.д-р И.Иванов/

Малко са семействата които имат необходимата специализирана подготовка, теоретичните знания и практически опит за да походят научно при възпитанието на своите деца. Семейството не е само една афективна среда за осигуряване на необходимата за сигурността на детето атмосфера, а и също социокултурна среда на отношения, актове на поведение и реакции. Детето контактува с другите хора и с другите групи и по този начин развива чувствата си за солидарност с другите. Механизмът на социалната адаптация има две опори: реакцията на Аз^а на външния натиск и обратното, силата на семейството, която се прилага спрямо Аз^а

на детето. В този сблъсък става взаимно развитие – както детето се адаптира към средата, така и семейството се адаптира към него.

Семейството въвежда детето в социалния живот. Той е първата социална среда за детето и в нея то расте в един климат на фаворитизиране на контактите, на богати връзки на индивида с групата. В него се отработват социо – афективни схеми, които намират универсално приложение през целия живот. Тук се зараждат прототипите на социалните отношения като емпатия, солидарност, реципрочност.

В това отношение родителите създават един модел на поведение още преди раждането на детето. То влиза в него и чрез идентификация усвоява единия или другия поведенчески модел, свойствен за неговия пол.

Има връзка между възпитателният стил и мястото на семейството в социалната система – социалната класа на родителите, нивото на образование, професията, които определят образователните и възпитателни идеали и ценности на семейството.

Родителите от буржоазна среда оценяват с предимство самоконтрола, умението за самоуправление, независимостта, творчеството, амбицията в детето си, докато родителите от по – низшите класи (работнически и селски произход) акцентират предимно върху реда, чистотата, уважението, послушанието, умението да се избягват проблемите, но не и върху автономията. Родителите от буржоазна среда отдават по – голямо значение на намерението, докато родителите – работници са по- чувствителни

към постъпките на децата си.

Тази диференциация се допълва и с вариациите по отношение на възпитателните методи и техники.

Съществува връзка между системата от ценности и професията на родителите. Тези от тях, които са от висшите класи поощряват инициативността, акцентират върху индивидуалното действие и манипулация. Последната е по-разнообразна. Те ценят много автономията при възпитанието. За разлика от тях представителите на по-нисшите класи, които обикновено като деца някога са възпитавани в един по-рутинен и еднообразен, традиционен стил го прилагат и при възпитанието на децата си.

Регистрират се вариации във възпитателните практики на класите в исторически план и извода е, че начинът на живот определя поведенческите модели на родителите в семейството. Той се отразява на комуникацията, а оттам и на ролите на бащата, майката и детето.

Правени са изследвания на езика на който се води възпитателната работа в семействата от различните класи. Фиксират се два типа: - "издигнат" и "принизен", с доминиране на "Аз" и "Ние", като квинтесенция на индивидуалното или колективно начало. При "буржоазната класа" трудът е предимно индивидуален, а при "работническата" - колективен. Оттам и едно и също нормативно положение има различен вербален израз: "Един добър син не трябва да прави това"! И "Ти не трябва да правиш това!"

Друго изследване водят до извода, че структурата на семейството определя възпитателната практика на родителите. Определят се два възпитателни и лингвистични стила:

- позиционен тип
- семейство, ориентирано към личностите

Първото е това, при което отношенията родители – деца се определят от статута и

ролите им. Всеки е дефиниран и лимитиран от своя възрастов, полов и ролеви статут. Всичко е легитимизирано с авторитета и властта на родителите.

При втория тип отношенията се определят от специфичните личностни качества на всеки. Следва дискутиране с децата, неавторитарност. При работническите семейства, при които родителите са по – стриктно дефинирани и комуникацията е по – малко свободна, родителите “хващат” децата си в по – строги и по – тесни рамки. Обратното, в семействата на висшата класа, взаимоотношенията целят развитие на личността на детето и рамките на дължимото поведение са по – слаби.

При изследванията се установява кохеренция между възпитателните ценности на родителите и принципите на възпитание.

В нисшите класи се развиват повече склонност към конформизъм и подчинение на нормите и това се декларира като добродетел. Основният принцип на възпитание е за външен контрол на детето.

Във висшите класи акцентът е върху оригиналността, инициативността, отрицанието на дистанцията и самоконтрола. Свободата на детето и личностното му право на избор е привилегия на семействата на богатите.

Като основни недостатъци на семействата от нисшите класи Фуркен посочва фатализъмът и пасивността. При тях се срещат много често потискането на жените, авторитаризъм на възрастните, отсъствие на частен живот, преждевременно включване на децата в живота на възрастните.

В социално психологически план семейството се разглежда като среда за интеракции на членовете му и функциите се свързват с тях. Изследванията на тази тема включват термини като: хармония, организация, дезорганизация...

За някои от изследванията правени през 70^{-те}- 80^{-те} години- на Бел, Харнер, Клаус... се акцентира на еднопосочния ефект от отношенията, доколкото социализацията се

разглежда като процес насочен от родители към деца. Изучават се ефектите от интеграцията, причинени от детето и по негова инициатива и свързани с неговите личностни характеристики; ефекта от контакта на по – голямото дете с родителите и т.н. Установява се, че детето, което се съобразява с очакванията на родителите си получава поддръжка и позитивни емоции. Ако детето реализира актове на агресивност и насилие спрямо родителите, то среща също и един по – строг контрол. Прави се връзка между възпитателния стил на семейството и взаимоотношенията на съпрузите, като изводите са очаквани – общата атмосфера е идентична.

Един преглед на изследванията на семейството води до извода, че техните особености, структура и функции най – често се извеждат от особеностите на средата. Всяко семейство живее и се развива в определен културен контекст и по този начин определя специфичните си функции и ценности.

През XIX в. в Западната социология доминира теорията за моралния прогрес като фактор за развитие на семейството: сексуалният промискуитет, груповия брак, матриархата, полигиния, моногамия. През XX в. тази теория беше допълнена с нови изследвания, определящи като основен фактор, стимулиращ развитието на семейството- индустриализацията, която редуцира семейните функции и изолира нуклеарното семейство.

Има друг основен фактор, който се противопоставя на семейството и дублира неговите основни функции по отношение на децата – училището. Традиционно училището е светско и институционализирано, а семейството – религиозно и неинституционализирано, основано на морала.

Отделна насока на изследвания е свързана с детерминирането на възпитателната структура на семейството от етническата принадлежност на родителите.

Възпитанието на децата в семейството е един процес на влияние, определян от една страна от стратегиите на семейството и логика.

Възпитателният процес има следните компоненти: цели и идеали; педагогически техники; възпитателни роли на родителите; координацията между агентите на

възпитателния процес.

Възпитанието в семейството се разгръща в четири фундаментални области.

- Знания- усвояване на необходимите за социалния живот знания и умения.
- Морал- интериоризация на убеждения и ценности, необходими за социалните действия.
- Техники за интеграция- усвояване на норми и ритуали, които регулират междуличностните отношение.
- Маркери за идентичност- придобиване на знаци и символи за социална идентичност.

Родителските практики и отношения към детето се моделират и от икономическите и културни ресурси на родителите, тяхното социо- културно ниво; представите за бъдещия облик и социална интеграция на детето – те определят нивото на автономия и авторегулация, което се дава на детето, както и техниките на влияние; мотивация и контрол; социалният статус, семейните роли на родителите, както и от социалната идентичност на детето; нивото на кохезия на семейството; професионалните проекции- “реактивна” детерминанта на социализацията.

„Семейството заема особено място в живота на всеки човек. В него растем, възпитаваме се, в него удвояваме нравствените норми и ценности. В семейството като във фокус се концентрират и взаимодействат както промените в обществото така и в отделната личност. В семейството се възпроизвежда биологичният живот и социалните отношения.” В. Кунева, 7 стр. 261

„ Семейството е най – малката групова съставка в структурата на обществото. То притежава присъщи само на него функции, които определят влиянието му както върху цялостната социална организация, така и върху индивидуалното битие на човека.” Ж. Атанасов, 2, стр. 226

„Семейството е основния социо-културен фактор, определящ личностното развитие на човека ... Именно там, чрез общуването с най- близките хора се изграждат представи, ценностни ориентации и нагласи, овладяват се норми и правила на поведение.” Ат. Попов, 9, стр. 211

Всяко едно семейство се управлява от законите и нормите които съществуват в съответното общество. В него рефлексират въздействията на социалната система върху индивида. Особено чувствително това влияние се отразява върху децата и подрастващите. Така че колкото едно семейство е по – адекватно към което принадлежи, толкова в по – голяма степен и нормите и ценностите на това общество ще бъдат норми и ценности на самото семейство. Всяко едно семейство отразява по собствен начин социалните въздействия, взаимоотношенията в обществото, нормите и ценностите и може да ги приеме изцяло или да ги отхвърли. То може да изработи собствени варианти и стратегии , които да приемат или да отхвърлят общовалидното или да го приспособят към собствените си разбирания.

„Съчетаването на общественото и на семейното възпитание е важна предпоставка за повишаване на ефективността на възпитанието и е необходимо съчетаване между съвместните усилия на училището и семейството по възпитание на учащите се.” /акад.И. Харламов/

Детерминантите на семейното възпитание са:

- Социално – демографски ;
- Социо – културни ;
- Психологически.

Всички те са свързани в различна степен с конкретни характеристики на семейството или с тенденции в неговото развитие.

От психологическите детерминанти важно място заемат взаимоотношенията в семейството. Те се определят до голяма степен от структурата на семейството, от броя на неговите членове. Съществуват различни видове семейства :

- Пълно – родители и деца /понякога с баба и дядо /;
- Непълно – само с един родител ;
- Многодетно семейство ;
- Семейството без официален брак на родителите;
- Семейства на самотни майки;

- Семейства с деца от различни бракове и т.н.

В различните видове семейства се формират и различни типове взаимоотношения между членовете им. Тези взаимоотношения зависят от това дали единственият родител е майката или бащата, какъв е преобладаващия пол на децата, възрастовата им разлика, каква е етническата принадлежност, има ли болни хора в семейството и т.н.

В зависимост от преобладаващите взаимоотношения се очертават няколко типа семейни взаимоотношения: /според В.Кутева,7,стр.286/

Семейства с тип „сътрудничество“;

Семейства с тип „паритет“ ;

Семейства с тип „съревнование“ ;

Семейства с тип „конкуренция“ ;

Семейства с тип „алтруизъм“

Семейното възпитание винаги е имало важно място и определена функция в развитието на човешкото общество.

Възпитателната функция на семейството остава постоянна независимо от динамичните и интегративните връзки и зависимости с останалите функции на семейството. Основните функции на семейството в системата на социалните отношения основно е свързана с няколко основни функции:

- Възпроизводствена /репродуктивна /;
- Сексуална;
- Икономическа / стопанска /;
- Възпитателно – социализираща.

Функциите на семейството дават обобщена представа за характера и разнообразието на семейните дейности и не се свеждат само до техния брой и до качествените им особености. /Л.Спасковска 11,стр.24 /

Методи на семейното възпитание

Методите които се подбират в конкретните дейности и ситуации са били винаги от значение за организацията и конкретното протичане на учебно – възпитателния процес. По принцип те са от значение за неговата ефективност.

При възпитанието в семейството адекватно приложение имат всички известни методи на възпитание, но в този случай имат определена специфика ,защото се прилагат при определени условия ,много по различни от условията в училището и другите образователни институции.

Според Ж. Атанасов ,най – практикуваните методи при семейното възпитание са следните :

- Разговор с етична насоченост;
- Възпитание чрез художествено въздействие ;
- Възпитание чрез възлагане на дейност ;
- Насърчаване и поощрение;
- Награди;
- Наказания ;
- Родителски пример

Голямо значение има личния пример както го нарича Ж. Атанасов „най – незаменимия

метод”. Той прави акцент върху това, че разнообразието от методи налага винаги да се преценява много точно кой от тези методи е най – целесъобразно да се използва в определените моменти. Винаги при прилагането на различните методи на семейно възпитание трябва да се подхожда със съобразителност,интелигентност и творчество.

Родителските практики и отношения към детето се моделират от икономическите и културни ресурси на родителите, тяхното

социо – културно ниво и представите им за бъдещия облик и социална интеграция на детето. Те определят нивото на автономия и авторегулация, което се дава на детето, както и техниките на влияние, мотивация и контрол.Социалният статус, семейните роли на родителите, както и социалната идентичност на детето, нивото на кохезия на семейството, професионалните проекции това са “реактивни” детерминанта на социализацията.